

Vojna je hudič

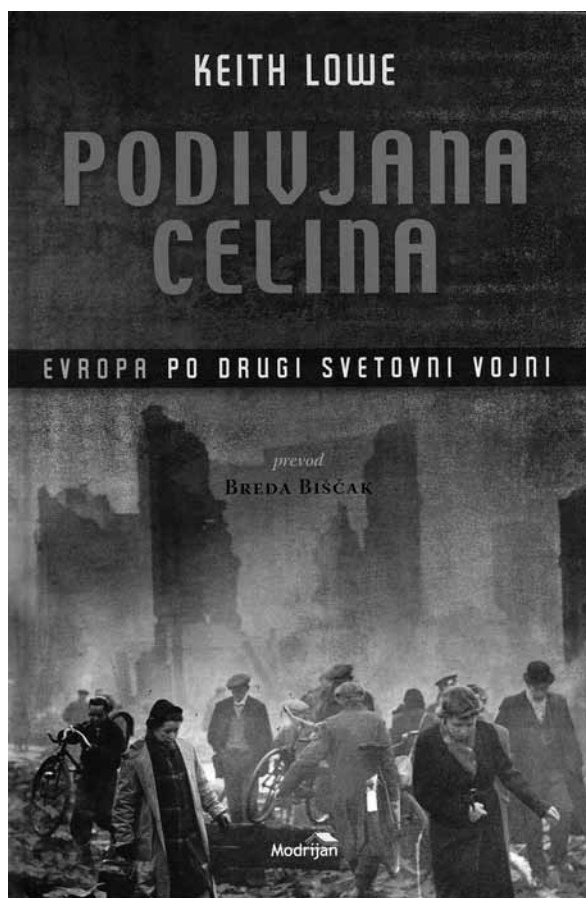
Keith Lowe: Podivjana celina. *Evropa po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Modrijan, 2014. 470 strani.

Vsake toliko kakšno povsem resno znanstveno delo dvigne tak oblak prahu, kot ga ponavadi pripisujemo popularno-plažnim mojstrovinam v slogu Harryja Potterja ali petdesetih otenkov sive. To ni slabo, saj po taki knjigi nato posežejo tudi ljudje, ki sicer ostajajo zvesti lahkotnejšemu literarnemu razvedrilu. Glede na angažma založbe ob izidu slovenskega prevoda ter nedeljenemu zanimanju bralstva zanj, je bilo tako tudi s pričujočo Lowejevo knjigo.

Podivjana celina namreč pritegne. S svojo slikovitostjo ter šokantnim zaporedjem pretresljivih pričevanj neposrednih sodobnikov tistega apokaliptičnega časa poleti 1945. Dogaja pa se nam natančno tako, kot se je tistim, ki so med begom v boljše življenje zgroženi opazovali ostanke pravkar končane morije – prvo truplo (pričevanje) nas pretrese, presune, nato pa je vsega preprosto preveč. Zasujejo nas zgodbe groze, ki so jo doživljali ljudje med Atlantikom in Uralom, med Baltikom in Sredozemljem. Zato se je treba zbrati in slediti pripovedi ter se prebiti skozi labirint, ki ga je skušal razrešiti Keith Lowe. Svojo knjigo je namreč skrbno strukturiral in tako tudi laičnemu bralcu omogočil relativno udobno seznanitev s sicer zapleteno in večplastno tematiko. Knjiga je razdeljena na štiri večje vsebinske sklope – zapuščina vojne, maščevanje, etnično čiščenje ter državljanska vojna, sklopi pa se navzdol delijo na poglavja, ki natančneje opisujejo posamezne segmente sklopov (stvarno razdejanje, praznina, razseljenost, stradež, moralni razkroj, upanje, pokrajina kaosa...), najnižji sestavni deli teksta pa so ozko zasnovana podpoglavja, ki obravnavajo konkretne primere (maščevanje prisilnih delavcev, vojne ujetnike pod Američani, Nemce na Češkoslovaškem, striženje žensk).

Lowe bralca s prepričljivim in plastičnim opisom »materialne zapuščine« ter statistiko žrtev pravkar končane 2. svetovne vojne polagoma pripravi na tisto, kar je le-ta pustila v zavesti in srcih preživelih, in kar je bilo – kot se izkaže kasneje – še veliko hujše in dolgotrajnejše, kakor uničenje evropske materialne civilizacije.

Preživeli so se namreč soočili s pomanjkanjem, stradežem, brezdomstvom ter moralnim razkrojem, ki se je manifestiral tako skozi dejanja zmagovalcev (posiljevanje »premaganih«), kakor tudi dejanja poražencev (kraje, nasilje, prostitutiranje). Kljub vsemu je konec vojne

prinesel predvsem upanje – upanje na nov začetek, ki so ga ljudje, razočarani nad nesposobnostjo meščanske politike, videli tudi v komunističnih idejah (bratstvo in enotnost, delavsko soupravljanje, agrarne reforme), ki so imele goreče podpornike tako na zahodu, kakor na vzhodu Evrope. Za zametke »komunistične družbe« pa so poskrbele kar vojne okoliščine same (racionirana preskrba, splošna vojaška obveznost), ki so spodkopavale več kot stoletje star družbeni red in sistem vrednot.

Olajšanju ob spoznanju, da so preživeli, je pri precejšnjem delu Evropejcev – zlasti pri tistih, ki so v vojni najbolj trpeli (Judje, Slovani, taboriščniki, prisilni delavci) sledilo iskanje »krivcev« in maščevanje, ki je ponekod dobilo celo razsežnosti etničnega čiščenja. Do maščevanja je sicer prihajalo povsod, je pa prihajalo do razlik v obsegu in ostrini. Poleg Nemcev, ki so v Evropi obveljali za kolektivne krivce pravkar minule vojne, in so bili vsepovsod deležni hujšega ali blažjega »maščevanja«, so ponekod dali duška lokalnim nasprotjem (Srbi-Hrvati, Ukrajinci-Poljaki, Slovaki-Madžari) ali maščevanju rojakom, ki so jim očitali medvojno kolaboracijo – tovrstni konflikti pa so bili praviloma še okrutnejši od maščevanja Nemcem. Maščevanje so do določene mere dopuščali vsi povojni sistemi (z zavezniškimi silami vred!), ker so se zavedali, da bi lahko

petletne frustracije brez tovrstne »katarze« eksplodirale kot pokvarjen lonec na pritisk in odnesle komaj dosežen mir ter obete normalnega povojnega življenja. Verjetno so jo pri tem bolje odnesli na Zahodu, kjer so zavezniki poskrbeli vsaj za navidezno legitimnost in delovanje osnovnih sodnih in upravnih struktur ter že s samo navzočnostjo brzdali pretirano žejo po maščevanju, ki so ga skušali usmeriti na dejanske storilce in iz maščevanja izvzeti vsaj ženske in otroke (čeprav jim to ni povsem uspelo – striženje nemških priležnic, šikaniranje »okupatorskih« otrok). Na Vzhodu pa je že vojna potekala malo drugače – manj »viteško«... Vse to (vseobsežnost in razširjenost maščevanja po vsem evropskem prostoru) je dandanes namerno prezrto, in medtem ko imamo Nemce še vedno za nesporne krivce za vojno in storilce najhujših vojnih hudodelstev, se je uspelo njihovim kolaborantom preleviti v žrtve in »zmagati« za nazaj. To seveda ni nikakršen slovenski unikum. Prvi žrtvi nacizma sta že zdavnaj postali Italija in Avstrija, države nove Evrope pa s travmami svoje petdesetletne komunistične preteklosti s polno paro obračunavajo zadnjih dvajset let. Kolaborantski režimi in vojske dobivajo vlogo žrtev oziroma legitimnih bojevnikov proti rdeči diktaturi, povojni obračuni pa so napihnjani do te mere, da ob njih zbledi štiriletno nasilje okupatorjev in njihovih pomagačev. Lowejevo sporočilo tovrstnim kreativnežem (politikom in zgodovinarjem) je jasno in na mestu: kolaboracijo je sicer treba razumeti, vendar ne tudi odobravati, povojne poboje pa moramo presojati s takratno optiko in pri tem izhajati iz tedanjih razmer (str. 180), doda pa še citat Anthonyja Edena, ki je dejal, da se, »kdor ni doživel grozote okupacije, nima pravice izrekati o tem, kaj neka dežela počne!« (str. 189). Žal je nekaj »vsevedne vzvišenosti« najti tudi v Lowejevi knjigi, ki se nekajkrat obregne ob »balkansko nasilje«, krutost in podivjanost, potem ko se je moral nekaj strani prej spopasti z vsekakor nečastno vlogo Angležev pri vračanju jugoslovanskih kvizlinških enot in civilistov čez Karavanke. Tako pri okupatorjih, kakor kasneje pri zahodnih in vzhodnih zaveznikih je bila v odnosu do okupiranih ozemelj oziroma »interesnih sfer« namreč prisotna politika »deli in vladaj« – najprej okupatorji, kasneje pa zavezniki so poskrbeli, da so imeli njihovi podporniki (in s tem posledično tudi njihovi sovražniki) dovolj opravka drug z drugim in tako manj motiva za razmišljanje in boj z njimi. Nemci so brenkali na strune rasizma, zgodovinskih mednacionalnih nasprotij ter strahu pred komunizmom, povojni zavezniki pa so stavili na razredni boj, solidarnost proletariata (Rusi) oziroma na strah pred kolektivizacijo, razlastitvami ter prihodom komunistične diktature (Američani, Britanci). Manjši, »nezgodovinski« narodi so se – tako kot vedno – znašli med kladivom in nakovalom, sprti in razdeljeni za tuje interese, ujeti v večdesetletno spiralo sovražstva, ki vsake toliko dobi nov zagon. S tega stališča

je zelo povedno, da je Lowe svojo knjigo »podaljšal« do 50. in 60. let preteklega stoletja in jo zaključil s poglavjem Državljska vojna, v katerem najprej obravnava politično nasilje v Franciji in Italiji, kjer se je Zahod obranil nevarnosti komunističnega prevzema oblasti v okviru demokratičnega sistema, kasneje pa se posveti grški državljanski vojni, kjer je bilo treba za zmago prozahodnih »demokratičnih« sil poseči po bolj prepričljivih sredstvih. Nasprotni primer predstavlja Romunija, kjer je komunistom posrečilo prevzeti oblast v popolnem nasprotju z medvojnimi delitvami interesnih sfer velikih. Zelo podrobno je Lowe opisal nekatere primere partizanskega boja proti ruski nadoblasti v baltskih državah, ki so v sodobnem času služili kot motivacijski in identifikacijski element pri ustanavljanju mladih držav, čeprav je bilo v tem partizanstvu kdaj tudi kanček (zamolčanega?) kolaborantstva iz medvojnega obdobja.

Jugoslavija ima v knjigi posebno poglavje – zaradi svoje večnacionalne sestave, zgodovinskih mednacionalnih in medverskih nasprotij ter hkratne izvedbe narodnoosvobodilnega boja (proti okupatorjem in njihovim pomagačem) ter socialistične revolucije, si je avtor zanjo vzel nekaj več prostora. Izhajal je iz dejstva, da je bralcu treba predstaviti tudi predzgodovino konfliktov v Jugoslaviji, ga seznaniti z glavnimi protagonisti ter nenazadnje s tujimi vplivi na to, da je bila vojna v Jugoslaviji tako krvava in dolgotrajna. Jugoslavija ga je pritegnila tudi kot ozemlje, kjer se je v povojno dogajanje (»maščevanje«) vpletla sama država in ga izvajala kot svoj program – čeprav je bilo podobno na Češkem in Poljskem. Mogoče ga tu in tam zanese le prevelika zaupljivost do virov – prevedena literatura, ki mu je bila na voljo, je precej polarizirana in za vrhovodstvo med informacijami (zlasti srbskih in hrvaških avtorjev) je treba precej zdrave distance in kritičnosti, za katero pa je kljub vsemu nujno še bolj poglobljeno poznavanje zgodovinskega ozadja jugoslovanskega vprašanja.

Sicer pa je dejstvo, da Keith Lowe izhaja iz drugega okolja, precejšnja prednost. Lahko si privoščimo malo potrebne vzvišenosti in odmaknjenosti od predmeta svoje raziskave. Za Slovence je brez dvoma pomembno, da knjige ni napisal slovenski avtor, ker bi v hipu dobila političen predznak in izgubila veljavo vsaj za polovico narodovega telesa, tako pa utegne vzeti malo vetra iz jader onim, ki kujejo politične točke na račun povojnih pobojev, upravičenosti kolaboracije in podžiganja polstoletnih delitev, ki niti ne zadevajo celotnega slovenskega naroda. Če je kdo morda mislil, da se je s koncem osemdesetih let preteklega stoletja z govorjenjem o spravi, z »odkrivanjem« množičnih grobišč in težnjami po »objektivnejšem« prikazovanju medvojne dogajanja v Sloveniji zgodil nekakšen velepomemben prelom – edinstven v evropskem in svetovnem merilu,

potem ga lahko Podivjana celina argumentirano postavi na realna tla. (Zelo pozno) se je zgodilo (enako kot drugod v Vzhodni Evropi) zgolj to, da je do besede prišel tudi »zamolčani del« Slovencev. Tisti, ki so svojo usodo zvezali s premagano stranjo in oni, ki sta jih (po krivici) na to stran pahnila preganjavica ali maščevalnost zmagovalcev. Dobili so priložnost, da povedo svojo zgodbo, mi pa priložnost, da spoznamo to temno stran meseca in se sprijaznimo z njo. Če bi ostalo pri tem, bi lahko na vse skupaj gledali kot na veliko in moralno dejanje, vredno zrelega naroda, tako pa nam brezplodno, amatersko in politikantsko kupčkanje trupel kaže pot natančno tja, kamor nas vodijo naše elite – v preteklost, med zagrenjene spomine in travme izumirajočih generacij.

Vojne namreč puščajo žrtve, ustvarjajo krivice, krivice pa podžigajo maščevalnost. Po vojni je treba pokopati mrtve in živeti naprej. Pokopati pomeni pokopati in se jih spominjati, kakor se spominjamo drugih mrtvih – s svečo, šopkom, molitvijo, ne pa jih glede na politični veter in bližino volitev vedno znova vlačiti na plano in jih tako vedno znova ubijati.

A druga svetovna vojna in odnos do nje med Slovenci seveda spet nista vprašanje zgodovinopisja, ampak ponovno politike in zato nam ne more pomagati še tako dobra in nazorna knjiga.

Aleksander Žižek

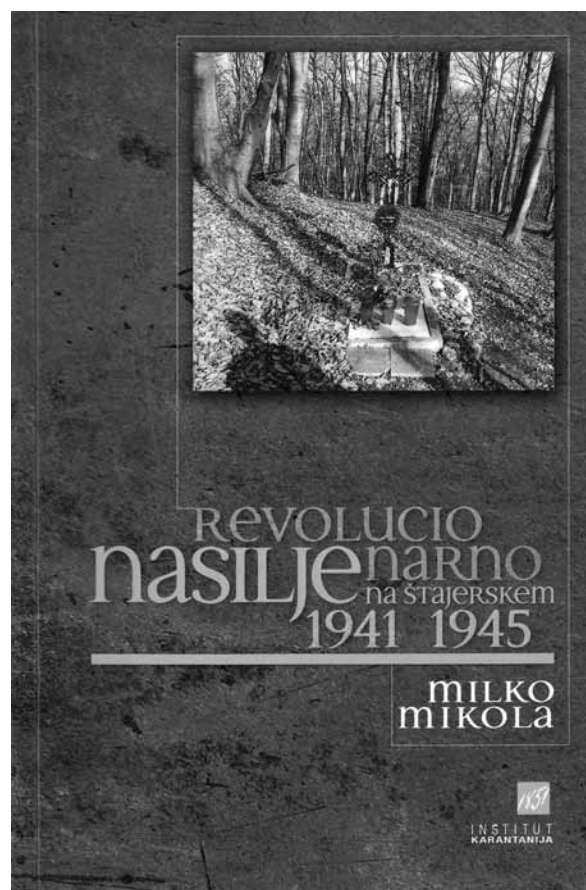
Brat brata

Mikola, Milko: *Revolucionarno nasilje na Štajerskem 1941-1945*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Ljubljana: Inštitut Karantanija, 2014. 199 strani.

Druga svetovna vojna je bila najboljšežnejši oborožen spopad v zgodovini človeštva, ki je divjal po vsem svetu kar šest let. Zahtevala je približno 60 milijonov žrtev, med katerimi je bil visok delež civilnega prebivalstva. Vojna se je na območju današnje Republike Slovenije pričela leta 1941 in je s svojo krutostjo dodobra zaznamovala življenje civilnega prebivalstva in tudi narodno zavest.

Leta 2014 je izšla študija Milka Mikole, ki predstavlja nadaljevanje študij o medvojnem revolucionarnem nasilju na Slovenskem, ki jih izdaja Študijski center za narodno spravo. Študija temelji na arhivskih dokumentih partizanskega odporniškega gibanja, partizanski literaturi in nenazadnje na ustnih virih. Avtor v knjigi okvirno prikaže posamezne oblike nasilja na Štajerskem, ki ga je med vojno nad civilnim prebivastvom izvajalo partizansko odporniško gibanje. Izraz *revolucionarno nasilje*, predstavlja nasilje, povezano z izvajanjem komunistične revolucije. Kot žrtve revolucionarnega nasilja obravnava tiste, ki so bili usmrčeni iz političnih in ideoloških razlogov, ker je oblast v njih videla nasprotnike komunistične revolucije in ne tiste žrtve, ki so bile usmrčene zaradi sodelovanja z okupatorjem.

Mikola že v predgovoru poudari, da namen te študije ni valjenje krivde za zločine na celotno partizansko odporniško gibanje, ampak je odgovornost za revolucionarno nasilje potrebno pripisati Komunistični partiji Slovenije. Ta je spretno manipulirala s patriotizmom

Slovencev za dosego svojega cilja, ki je bil izvedba revolucije in prevzem oblasti.

Študija je razdeljena na štiri poglavja, ki jih sestavljajo podpoglavja. Na koncu knjige so priloženi sezname civilnih žrtev, faksimili arhivskih dokumentov in pričevanja svojcev žrtev. Prvo poglavje kratko in jasno oriše upravne in politične razmere, v katerih so se znašli Slovenci ob prihodu okupatorja ter okupatorjeve raznarodovalne ukrepe. Nato v drugem poglavju avtor